

KOSTELEC NAD ČERNÝMI LESY VE SVĚTLE INVENTÁŘE Z ROKU 1611 S PŘIHLÉDNUTÍM K INVENTÁŘŮM POZDĚJŠÍM

Andrea HOLASOVÁ

Zámek Kostelec nad Černými lesy,¹⁾ ležící ve stejnojmenném městě v historickém kraji Kouřimsko 35 km východně od Prahy na úpatí Středocheské pahorkatiny, nebyl nikdy přístupný široké veřejnosti. Nepatří mezi dodnes zachované honosné celky, které se těší zvýšené pozornosti památkářů a historiků umění. Přibližně od r. 1800 sloužil jen jako správní středisko kosteleckého panství, náležející od r. 1623 Lichtenštejnům, okresní soud a věznice a byl pouze zřídka obýván majitelem panství, čemuž odpov-

1) Kostelec nad Černými lesy je předmětem těchto regionálních monografií: K. Hodinář – V. Klíma: Kronika města Kostelce nad Černými lesy. 1912; J. Málek: Kostelec nad Černými lesy (Nástin dějin), Kolín 1971, s. 10-14; J. Málek: Památky Kostelce nad Černými lesy, tamtéž, s. 15-22; F. Šimáček: Za poznáním města Kostelce nad Černými lesy, 1935. Neocenitelný je základ v popisu u A. Sedláčka, A. Sedláček: Hrady, zámky a tvrze království českého XV, Praha 1998, s. 158-171. Kostelci se věnují samostatné články nebo oddíly v jiných knihách: R. Bačkovský: Bývalá česká šlechta, Praha 1948, s. 173-4, 217-18, 262, 267; J. Čechura: Dominium Smiřických – protokapitalistický podnikatelský velkostatek předbělohorských Čech, ČCH 1992, č. 4, s. 508-538; Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku IV. Východní Čechy. Praha 1989, s. 208-211; M. Lejsková-Matvášová: Zámek v Kostelci nad Černými lesy ve světle urbáře z roku 1677, Umění 4, 1956, s. 322-337; Táž: Vnitřní výprava renesančního zámku v Kostelci nad Černými lesy a novodobá rekonstrukce jeho kostela, Umění 14, 1966, s. 269-278; V. Pešák: Panství rodu Smiřických 1609 – 1618, Sborník archivu ministerstva vnitra XIII. Praha 1940; J. Petráň a kol.: Dějiny hmotné kultury II/1, Praha 1995, s. 232-239; A. N. Vlasák: Kostelec nad Černými lesy, Památky archeologické V, 1864, s. 346-353. Vedle toho je tu také stavebně-historický průzkum (dále jen SHP) zámku Kostelce nad Černými lesy, provedený r. 1981 (M. Heroutová, M. Vilímková), uložený na Státní památková péči středních Čech.

vídala strohost nezařízených interiérů i částečná zchátralost, dodnes nenapravená.²⁾ Je ale jedním z těch vzácných skrytých pokladů mezi nemovitými památkami, které na své odhalení teprve čekají.³⁾ Pod vrstvami omítky by se měl totiž skrývat jeden z nejvzácnějších souborů malovaných renesančních stropů a stěn v českých zemích, soubor zbudovaný ve 2. polovině 16. století Jaroslavem I. Smiřickým ze Smiřic a na Skalách a jeho dědici, soubor zničený však stavebními úpravami a především povinným podbíjením stropů v době Josefa II, ale podle památkářů stále existující.⁴⁾

2) M. Lejsková-Matvášová: Vnitřní výprava renesančního zámku v Kostelci nad Černými lesy, s. 269. Dnes patří zámek i s přílehlými objekty lesní fakultě České zemědělské univerzity v Praze-Suchbale a všechny místnosti byly přeměněny na kanceláře a učebny, vesměs velmi dobře udržované v rámci možnosti. Pracovníci lesní fakulty projevívali nebývalý zájem o tento jim svěřený objekt a chovají ohledy k jeho historické a umělecké podstatě nejen proto, že na ně dohlíží úřad Státní památkové péče středních Čech. Zámeckou kapli udržují ve velmi dobrém stavu a používají jako aulu při promociích. Zachovalé sarkofágy Smiřických přenesli ze zámecké krypty, postižené značnou vlhkostí a zchátralostí klenby, do prostorného výklenku vedle kazatelny v severní části kostela. Po roce 1990 proběhla v objektu rozsáhlá a k původní podobě zámku ohleduplná rekonstrukce, která ale měla větší význam jen pro předzámčí, dnes velmi vkusně opravené, rekonstrukcí napodobující pravděpodobnou původní vnější sgrafitovou psaníčkovou výzdobu a zachovávající původní odkrytou malbu některých renesančních klenutých stropů, především v bývalých stájích. Jejich snahou bylo se co nejvíce přiblížit k podobě zámku z 16. a 1. poloviny 17. století. Na rekonstrukci hlavní budovy zámku ale žel dosud nezbyývají finance.

3) Doporučené směrnice v stavebně-historickém průzkumu z r. 1981 (ochrana starých konstrukcí, provedení sond stropů a stěn, obnova detailů) dodnes nebyly naplněny. Ing. Rykl z fakulty architektury ČVUT v Praze a Ing. Žížka z PÚŠC sice provedli určité sondy a zkoumání, ale pouze namátkové a nesystematické, nezachycené v žádné dokumentaci. Pracovníci PÚŠC by ale v sondách a výzkumu především stropů rádi pokračovali.

4) M. Lejsková-Matvášová: Vnitřní výprava renesančního zámku v Kostelci nad Černými lesy, s. 272-273. Tyto stropy prý mohly svou mnohotvárností a rozsahem předčít dokonce i ostatní torzovitě zachované stropy v renesančních rezidencích. Byly zcela srovnatelné se stropy v sídlech jako je Lobkovický palác na Pražském hradě, Jindřichův Hradec, Kratochvíle, Telč, Pardubice a Dobruška. Stavebník dobrovického zámku Jindřich z Valdštejna byl zřejmě v přátelských stycích s Jaroslavem I. Smiřickým a oba podle korespondence zaměstnávali mnoho let architekta a umělce Oldřicha Avostalise. Stejně tak jsou tyto stropy blízké i Zeleným pokojům na Jindřichově Hradci. To umožňuje také datovat vznik kosteleckých stropů asi do konce 70. a 1. poloviny 80 let 16. století.

Z přehledu literatury je zřejmé, že Kostelec se těšil zájmu některých regionalistů, ale novodobého rozboru se ještě nedočkal.⁵⁾ A přece není v českých zemích mnoho objektů, které by bylo možné zkoumat na základě tolika zachovaných materiálů, a to především inventářů a urbářů.⁶⁾ Stejná situace je typická pro všechna sídla rodu Smiřických, pro něž je zachován soubor podrobných inventářů z prvních dvou desetiletí 17. století.⁷⁾ Jejich důkladný rozbor může přinést cenné poznatky nejen pro objasnění struktury sídel a panství jedné z nejvýznamnějších a nejbohatších aristokratických

5) Viz citované: K. Hodinář – V. Klíma: Kronika města Kotelce nad Černými lesy. 1912; J. Málek: Kostelec nad Černými lesy (Nástin dějin), Kolín 1971, s. 10-14; J. Málek: Památky Kotelce nad Černými lesy, tamtéž, s. 15-22; F. Šimáček: Za poznáním města Kotelce nad Černými lesy, 1935. Poslední monografie je zvláště významná, neboť zpřístupňuje i některé dokumenty týkající se smiřického období dějin Kotelce. Jejich konfrontace s původními originály dnes již sice neobstojí, neboť jejich edice jsou po formální stránce dosti nepřesné, ale jsou zde zaznamenány v relativní úplnosti. Jedinečné a objevné jsou z pozdějších prací dosud nepřekonané články M. Lejskové-Matyášové.

6) Jedinečná shrnující kapitola o aristokratickém renesančním sídle J. Petráň v Dějinách hmotné kultury je založena z velké části na inventářích smiřických sídel z let 1611 – 1618 (J. Petráň uvádí i rok 1609, ale pro něj jsou zachovány jenom registry počtů), především samotného Kotelce. Petráň je označuje za jedinečný zachovalý celek, typický pro tehdejší kulturu vybavení šlechtické rezidence a zároveň převyšující mnohé ostatní svou rozmanitostí a nesmírným bohatstvím, hodným do r. 1615 druhé nejbohatší šlechtické rodiny v českých zemích (od r. 1615 podle daňového příznání zcela nejbohatší). J. Petráň a kol.: Dějiny hmotné kultury II/1, s. 222-284; J. Čechura: Dominium Smiřických, s. 507; F. Šimáček: Za poznáním města Kotelce nad Černými lesy, s. 37. O bohatství Smiřických viz též J. Petráň: Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. stol., Praha 1963, s. 161-163, 141, 170; Týž: Staroměstská exekuce, Praha 1996, s. 199, 201; V. Pešák: Panství rodu Smiřických 1609 – 1618, Sborník archivu ministerstva vnitra XIII. Praha 1940, zvláště s. 194 a 200. Z Pešákovy práce možno předložit jeden příklad za všechny: Čistý výnos všech smiřických statků činil podle výpočtů průměrně v letech, pro něž jsou zachovány účty (s mezerami pro první dvě desetiletí 17. století), jednu čtrnáctinu výnosu ze zemských daní r. 1596 v době nejvyššího zdanění. Teprve ve světle bohatství tohoto dominia, pro které se podle mnohých (Petráň, Čechura) těžko hledalo srovnání, pochopíme pozdější moc a vzestup Albrechta z Valdštejna, který získal po r. 1621 většinu těchto panství.

7) Jedná se o inventáře v SÚA v těchto fondech: fond Komorní knihy – KK (delimitace do Sbirky rukopisů), sign. 1778-1779 a fond Fideikomisní spisy zemského soudu, sign. VII E 9 (F 7/98), inv. č. 122, kart. 847, (II. oddělení SÚA), obsahující soubor inventářů celého smiřického dominia od r. 1611 do 1621 (některá sídla v určitém roce chybí jen výjimečně).

rodin českých zemí v letech 1550 – 1621, od r. 1558 majitelů kosteleckého panství, ale také pomoci v poznávání materiálního života a zázemí šlechtické honorace, jejího cílevědomého budování sociálních a majetkových pozic i vznikající převahy uměleckého vnímání nad čistě materiálním. To vše se dělo v důsledku kulturních změn, nástupu renesance a humanismu a přebírání vlivů z jižní a západní Evropy.⁸⁾ Jednalo se o procesy přeměny prostých sídel charakteru agrárně vojenského v přepychová a moderní sídla upravovaná ve stylu renesance a manýrismu, sloužící především k reprezentaci, kulturním zálibám a pohodlnému bydlení aristokratů podle jejich postavení, finančních možností a osobních dispozic, tedy zjednodušeně řečeno přeměny hradu v zámek v našem slova smyslu. Šlo o procesy specializace jednotlivých funkcí aristokratického sídla, vyčleňování vlastních prostor soukromých a reprezentačních od objektů hospodářských a čistě účelových, které se samy ve velké míře diferencují. Tyto změny jsou nedílnou součástí hlubších proměn politických, sociálních, mocenských a kulturních ve střední Evropě v 16. a 1. polovině 17. století, způsobených nejen rozšířením habsburské moci, znovuoživením náboženské reformace, přijetím duchovních směrů renesance a humanismu a zeměpisnými objevy.⁹⁾

Výše zmíněné inventáře a urbáře vztahující se přímo ke Kostelci nad Černými lesy dovoluji učinit si obraz o proměnách tohoto původně středověkého hradu¹⁰⁾ a později loveckého zámku v moderní renesanční velmož-

8) J. Petráň a kol.: Dějiny hmotné kultury II/1, s. 222-224; Ivo Hlobil – Eduard Petřů: Humanismus a raná renesance na Moravě, Praha 1992; F. Hrubý: Selské a panské inventáře v době předbělohorské II. Inventáře zámecké, ČCH 33, 1927, s. 263-306; J. Pánek: Výprava české šlechty do Itálie 1551-1552, Praha 1987 (výpravy se zúčastnili bratři Albrecht Smiřický ze Smiřic a na Náchodě, Jindřich ze Smiřic a na Skalách a především Jaroslav I. ze Smiřic, budovatel Kostelce, který už předtím cestoval v družinách Habsburků do Španělska, Nizozemí a Polska); Josef Truhlář: Humanismus a humanisté v Čechách za krále Vladislava II., Rozpravy České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění v Praze, ročník III, třída III, č. 4, 1894. Jedním z nejdůležitějších symptomů a zároveň příčin následných kulturních změn je zvrát v názorech aristokratické vrstvy na úlohu vzdělání, výchovy a cestování do jižní a západní Evropy. Viz J. Petráň a kol.: Dějiny hmotné kultury II/1, s. 116-122.

9) Zvlášť podnětné jsou úvahy o přeměně oné agrárně vojenské společnosti u Františka Hrubého a popisech transformace tzv. tradiční kultury u Josefa Petráně. Viz F. Hrubý: Selské a panské inventáře v době předbělohorské II., s. 263-284; J. Petráň a kol.: Dějiny hmotné kultury II/1.

10) První historické datum v dějinách Kostelce je rok 1348, vážící se k potvrzení smlouvy uzavřené r. 1325 (starší literatura počítá s rokem 1344

ské sídlo, pravděpodobně nejpozději od r. 1597 nejvýznamnější z celého smiřického dominia (a od r. 1609, tedy nástupu Jaroslava II., také nejoblíbenějšího vedle pražského paláce¹¹⁾). Už od podzimu roku 1549 po velkém požáru, který zničil staré stavení, začala první velká renesanční přestavba Kostelce, která změnila staré sídlo za dohledu významných architektů a pod patronací cílevědomých a o renesančním stylu informovaných majitelů v přepychový zámek, jenž se mohl podle dobových svědectví od 80. let 16. století do počátku české války rovnat nejhonosnějším architektonickým dílům v českých zemích.¹²⁾ Když r. 1558 koupil Jaroslav I. Smiřický ze

kromě Sedláčka), kdy Jan Lucemburský směnil kostelecký hrad, obec a panství za náchodský hrad s Ješkem z Náchoda. Jednalo se pravděpodobně o gotický hrad, jehož pozůstatky se našly na místě pod SZ křídlem spolu se zdíkem původní svatyně v kryptě pod dnešním kostelem. Stejněmu stáří odpovídá i částí zdíva v přízemí dnešního předzámčí. Hrad patřil do manské soustavy českého krále a jeho držitelé byli korunními leníky. R. 1359 se z panství stává tzv. ušlechtilé léno, jehož držitelé jsou odpovědní pouze králi. Poprvé je při té příležitosti vyjmenováno celé panství s příslušenstvím: hrad, ves Kostelec a 11 vesnic. R. 1415 je hrad, Kostelec, Brtníky a 48 lánů lesa prodáno jedním z Ješkových dědiců Janu ze Smržova, jenž si dal potvrdit nárok na panství v celém rozsahu (část vyplatil). Jeho syn Jan ml. byl přívržencem kalicha a Jiřího z Poděbrad a jeho vnuk Jindřich ze Smržova dosáhl r. 1475 propuštění kosteleckého panství z lenního svazku a r. 1489 povýšení vsi na městečko (nebylo ohrazené) s právem výročního trhu, provozování řemesel a vaření a prodeje piva. Tentýž Jindřich prodal panství r. 1492 svému věřiteli Slavatovi z Chlumu a Košumberka. R. 1494 i tomu propustil Vladislav II. panství z lenního svazku. Slavata získal právo volné dispozice a právo zápisu do desk zemských. Využil toho ke zvětšování panství a asi i stavebním úpravám, neboť Kostelec se začíná nazývat výrazem *zámek* (nikoli ovšem v tradičním slova smyslu; problémy s tím spojené řeší např. J. Macek: Hrad a zámek, ČCH 90, 1992, s. 1-16). Další držitel Diviš Slavata se příliš aktivně zúčastnil povstání r. 1547 a jeho kostelecké panství postihla konfiskace ve prospěch Ferdinanda I., který hodlal využít Kostelec jako lovecké sídlo. Viz F. Šimáček: Za poznáním města Kostelce nad Černými lesy, s. 10-16; SHP, s. 1-4; M. Lejsková-Matyášová: Zámek v Kostelci nad Černými lesy ve světle urbáře z roku 1677, s. 327.

11) V. Pešák: Panství rodu Smiřických 1609 – 1618, s. 191. Tento závěr vyvozuje ze struktury účtů a především finančních vydání v onom a následujících letech. SÚA, KK 1764, f. 149-150: účty za topení, svíčky, mýdlo, papír, kalles, vitrolium, kalendáře do kanceláře a na obuv pro J. M. pána. Jednalo se o zdaleka největší částky vzhledem k ostatním sídlům. I další účty svědčí pro dlouhodobé bydlení na Kostelci.

12) Královské a později císařské období zámku Kostelce pod správou dvorské komory v letech 1547-58 nezačalo nejméně úspěšně. Neurčený den r. 1549 Kostelec vyhořel a muselo být strženo vše až na barbakán (měl původně obranný charakter). To však zároveň otevřelo cestu k renesanční éře Kostelce. Kopiaře,

Smiřic a na Skalách, královský maršálek, hofmistr královského dvora a zcestovalý člověk, od české dvorské komory zámek a panství Kostelec nad Černými lesy, mohl tak činit již z jasným cílem, který se plně projevil o několik let později: učinit z sídla, s jehož přestavbou započal již král Ferdinand I. a jež mělo všechny výhody polohové dispozice, vhodného příslušenství, velmi solidního hospodářského zázemí a blízkosti hlavnímu městu, novou hlavní reprezentativní rezidenci svého rodu, nahrazující starší, novým podmínkám nevyhovující stará rodová sídla.¹³⁾ S Jaroslavem I. začalo pro Kostelec dlouhé smiřické období 1558 - 1621, naplněné cílevědomým vytvářením hlavní venkovské rodové rezidence, jež se později ocitla na vrcholu struktury obrovského souboru panství ve východních, severních a středních Čechách a sítě různorodých sídel.¹⁴⁾ Důležitost a vážnost Kostelce se plně projevila v jednom z nejdůležitějších rozhodnutí Jaroslava I.,

seznamy mezd a pokyny řemeslníkům informují o čilém stavebním životě na místě rodícího se renesančního zámku, jenž měl nahradit podle názorů doby nevyhovující hrad. Poprvé se v pramenech objevuje rozlišení na tzv. „*adní plac*“ (palác, zámek), zahrnující JV, SV a JZ křídlo, a „*přední plac*“ (předzámčí) od jihu, spojující ohradní val, příkop, zeď, most a hospodářské budovy (příbytek vrátného, sklepy, pekárna, komory, stáje, kanceláře, byty, zbrojnice). Jako vedoucí stavby byl povolán alespoň na určitou dobu stavitel Hamuš Tyrol, pracující na pražských zakázkách Ferdinanda I. Tato první renesanční přestavba byla dokončena asi r. 1561 (podle letopočtu nad branou mezi okny 1. patra na vstupní věži předzámčí). Ve více méně rozsáhlých úpravách se pokračovalo v následujících letech po celou éru Smiřických. Druhou velkou, ale nijak radikální přestavbu zámek prodělal v 18. století za Marie Terezie Savojské, rozené z Lichtenštejna, kdy získal svou dnešní vnější barokní podobu. Třetí a zatím poslední velká přestavba probíhala od r. 1946 do poloviny 50. let 20. století za účelem uzpůsobení objektu pro potřeby lesní školy. M. Lejsková-Matvášová: Zámek v Kostelci nad Černými lesy ve světle urbáře z roku 1677, s. 322, 324-329, 332, 336-337; F. Šimáček: Za poznáním města Kostelce nad Černými lesy, s. 16, 20; SHP, s. 4-7.

13) M. Lejsková-Matvášová: Zámek v Kostelci nad Černými lesy ve světle urbáře z roku 1677, s. 328; Táž.: Vnitřní výprava renesančního zámku v Kostelci nad Černými lesy, s. 274; F. Šimáček: Za poznáním města Kostelce nad Černými lesy, s. 19-28; SHP, s. 7-9.

14) Tento stav zároveň nebyl rušen skutečností, že Smiřičtí byli rozděleni ve 2. polovině 16. století a zcela po r. 1570 na dvě poslední zbývající větve: skalskou a náchodskou. Panství obou větví fungovala skoro stále ve vzájemné symbióze, jen výjimečně docházelo ke sporům (jako např. r. 1608, o tom viz výše) a obě větve uznávaly nejpozději po r. 1597 vždy jednoho svého představitele jako vůdčího člena rodu. Také tento fakt pravděpodobně přispěl k vytvoření fideikomisu, jenž se vztahoval na obě příslušné větve. Všechny majetek se

a to ve zřízení tzv. fideikomisu, zvaného v pramenech a literatuře kostelecký podle nejdůležitějšího statku. Kostelecký pán neměl vlastní potomky, ale nehodlal patrně dopustit, aby se jeho majetek roztránil mezi jednotlivé příbuzné. Jaroslav I. r. 1594 tedy ustanovil ve své závěti (17.6. 1594)¹⁵⁾ ze všech svých statků fideikomis, tedy majetek, který zakladatel zajišťuje pro rod prohlášením o jeho nezcizitelnosti, nedělitelnosti a způsobu dědické posloupnosti svěření (odtud také pojmenování „statek svěřenský“). Dědic fideikomisu, jímž se stává vždy nejstarší člen rodu, má povinnost zajistit své sourozence, popř. další příbuzné. Jako statky fideikomisní („nápadní“) byly ustanoveny: panství Kostelec nad Černými lesy (spolu s Klučovem), panství Uhřetěves (spolu s ním Říčany, Pitkovice a Koloděje) a malostranský dům.¹⁶⁾ Toto vše bylo včleněno do závěti Jaroslava I. Smiřic-

ocitl v jedné ruce až za Albrechta Jana r. 1614. Jaroslava I. Smiřického mnozí počítají do větve škalské a označují ho jako vlastníka panství a hradu Škvorec. Jaroslav však stál do jisté míry mimo tyto dvě rodové linie, které založili jeho bratři. Jelikož jeho dvě děti zemřely nedospělé, nestal se zakladatelem případné třetí větve kostelecké. Ač byl nejstarším synem Zikmunda I. ze Smiřic a na Škvorci, Škvorec zdědil jeho bratr Albrecht, zakladatel náhodské větve, které Škvorec vždy prokazatelně patřil. Není jednotný názor na to, co vlastně Jaroslav I. převzal z otcovského dědictví. Konstatuje se, že Kostelec vlastně koupil proto, že sám neměl odpovídající reprezentační sídlo. Tato otázka si zaslouží bližšího prozkoumání. O Jaroslavově postavení a vlastnických vztazích viz F. Šimáček: Za poznáním města Kostelce nad Černými lesy, s. 17, 20-21 (proti vlastnictví Škvorce); M. Lejsková-Matvášová: Zámek v Kostelci nad Černými lesy ve světle urbáře z roku 1677, s. 327; Táž.: Vnitřní výprava renesančního zámku v Kostelci nad Černými lesy, s. 274; SHP, s. 7; T. V. Bílek: Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 I., Praha 1882, s. 528 (Albrecht Smiřický vlastní r. 1560 Škvorec); J. Francek: Eliška Kateřina Smiřická a příběh její lásky, Východočeský sborník historický 3, 1993, s. 274 (nepřímo proti vlastnictví Škvorce). O rodových liniích viz dále J. Čechura: Dominium Smiřických, s. 507-538; V. Pešák: Panství rodu Smiřických 1609 – 1618, Sborník archivu ministerstva vnitra XIII, Praha 1940; J. Francek: Eliška Kateřina Smiřická a příběh její lásky, s. 273-276; F. Šimáček: Za poznáním města Kostelce nad Černými lesy, s. 16-40.

15) Edice závěti viz F. Šimáček: Za poznáním města Kostelce nad Černými lesy, s. 21-28. Viz také její opis v SÚA, fond SM, sign. S 17/44 a do desk zemských vložený zápis 24.11. 1597 po Jaroslavově smrti do kvaternu trhového plavého (SÚA, DŽV 128 E 2, 11), čímž získal Jaroslavův krok příslušnou právní podstatu.

16) Popis struktury tohoto fideikomisu, příčiny jeho vzniku (bez ohledu na období četné v tom čase v českých zemích) i samotná interpretace Jaroslavovy závěti jsou v literatuře podány dosti rozdílně. Stejně tak je to i s popisem

kého, jemuž podle této závěti velice záleželo na nezcizitelnosti nejdůležitějších rodinných panství ve vlastnictví nejstaršího člena rodu, který ale nesmí být chudý na rozumu.¹⁷⁾ Po vymření rodu po meči mají příslušné svěřenské statky přejít na ženy jako dědičky a na jejich potomstvo. Sankce proti rušitelům závěti doplňuje doporučení o sepisování podrobných soupisů a inventářů. Svěřenský statek má tak sloužit k trvalému zabezpečení členů rodu.¹⁸⁾

Kostelec, jehož hrubá stavba renesančního zámku byla patrně hotova r. 1561, patří tedy již k novému typu rezidencí, které vznikaly pod vlivem nových kulturních proudů a lišily se zcela vnější i vnitřní strukturou od českých sídel staršího typu.¹⁹⁾ Sice to lze připočíst tomu, že zámek vlastnil

celého dominia, které samozřejmě ani v dobových pramenech nemá jednotnou podobu. Zde se opírám o kategorizaci provedenou T. V. Bílkem. Viz T. V. Bílek: Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 I., Praha 1882, s. 525-527, 538. Dále F. Šimáček: Za poznáním města Kostelce nad Černými lesy, s. 21-28, 37, 40; J. Francek: Eliška Kateřina Smiřická a příběh její lásky, s. 274-275. Pešák ani Čechura se ve svých pracích otázkou samotného vytvoření fideikomisu nezabývají.

17) Je otázkou, zda už tehdy myslel na svého prasynovce Jindřicha Jiřího, r. 1594 asi dva roky starého. Podobná fráze bývala ale při podobných pořízeních dobovým zvykem, ovšem velmi praktickým.

18) Postupnými držiteli fideikomisu byli (F. Šimáček: Za poznáním Kostelce n. Č. l., s. 16-70):

1. Jaroslav I. Smiřický (1558 – koupě – †1597) – stavitel zámku a kaple, zakladatel fideikomisu, špitálu, městského kostela, fary a školy
2. Zikmund, jeho synovec (1599 – †1608) – pokračuje v budování jmění
3. Jaroslav II., Zikmundův syn (1608 – †1611)
4. Albrecht Václav Smiřický z náchodské větve, Jaroslavův bratranec z 2. kolena (1611 – †1614) – dobrodinec městečka, povolil svobodné kšafy kosteleckým měšťanům, svobodné užívání kovárny a lázní, udělil Kostelci výsady o kališnickém kostele, o radnici a jarmarku, o šenku piva a vína a o soli
5. Albrecht Jan, bratr Jaroslava II. (1614 – †1618) – r. 1615 podle daňových příznání nemá v bohatství rovného v zemi
6. Markéta Salomena Slavatová ze Smiřic (1618 – 1620) Eliška Kateřina (†1.2. 1620), sestry Albrechta Jana – ve sporu
7. Markéta Salomena Slavatová (1620 – 1621) za svého slabomyslného bratra Jindřicha Jiřího (do 1628 v emigraci, †1630 jako poslední mužský člen rodu)
8. Albrecht z Valdštejna, císařem určený poručník Jindřicha Jiřího (1621 – 1623)
9. Karel z Lichtenštejna (od 1623)

19) Jako příklad usedlosti starého typu můžeme uvést Helfštejn na Moravě, sídlo Jana z Pernštejna, jehož hlavním vybavením podle inventáře z r. 1552

v letech 1547 – 1558 Ferdinand I., zaměstnávající umělce znalé cizích módních stylů, ale právě další majitel, Jaroslav I. ze Smiřic, se ukázal být ještě cílevědomějším stavitelem.

Jaroslav I., který tvořil dominium podle osvědčeného systému „centrální venkovské sídlo a jeho protějšek městský palác“, měl při budování své hlavní rezidence větší ambice než císař. Poznal Itálii, Řím i polský Wawel a snažil se vytvořit svůj zámek alespoň přibližně podle těchto nedostižných vzorů. Započal s dalekosáhlou přestavbou, která pokračovala s přestávkami až do r. 1616. Teprve za Jaroslava I. získal zámek konečný tvar, nesený ideou prokomponovat čtyři křídla do monumentálního komplexu. Vznikl dvoupatrový celek uzavřené dispozice se čtyřmi nárožními věžemi, sestávající ze čtyř zámeckých křídel propojených kolem mírně obdélného nádvoří. Kostelec získal tedy podobu italského čtyřkřídlého kastelu s arkádou („pavlačí“) v průčelním vstupním křídle, se systémem pavlačí, vnitřních chodeb a schodišť. Tato hlavní budova byla chráněna příkopem a valem, který ji odděloval od dvoukřídlého předzámčí na jiho-východní straně. Na východní straně stál zámecký kostel spojený krytou chodbou se zámkem, dokončený asi r. 1568.²⁰⁾ Význam Kostelce jako centrálního sídla Jaroslava I. byl ještě umocněn tím, že zde v kryptě kostela nový majitel založil rodovou hrobku, do níž byl pohřben on i jeho dědicové.²¹⁾

Po smrti Jaroslava I. r. 1597 převzal podle jeho závěti kostelecké panství jeho synovec Zikmund Smiřický, považovaný současníky za jednoho

bylo velké množství zbraní a prostý, nezdobený nábytek. Našlo se tam jen velmi málo luxusních látek a žádné vzácnější kusy mobiliáře. Zcela jinak už vyhlíží sídlo budované dle nového renesančního vkusu ve Velkém Meziříčí na základě dochovaného inventáře z r. 1615. K ještě honosnějším objektům patřila sídla Rožmberků a pánů z Hradce, sídlo Pertolda Bohobuda z Lipé na Moravském Krumlově a zámek Václava Mola z Modřelic v Hranicích na Moravě během povstání 1618-1620. Václav Bůžek – Josef Hrdlička a kol.: Dvory velmožů s erbem růže, Mladá fronta 1997; F. Hrubý: Selské a panské inventáře v době předbělohorské II. Inventáře zámecké, ČCH 33, 1927, s. 264-266, 272-284.

20) M. Lejsková-Matvášová: Zámek v Kostelci nad Černými lesy ve světle urbáře z roku 1677, s. 322, 328, 329, 332, 334-336; Táž: Vnitřní výprava renesančního zámku v Kostelci nad Černými lesy, s. 272, 273; SHP, s. 7-9; J. Petráň: Dějiny hmotné kultury II/1, s. 239, 243, 246.

21) M. Lejsková-Matvášová: Zámek v Kostelci nad Černými lesy ve světle urbáře z roku 1677, s. 329; F. Šimáček: Za poznáním města Kostelce nad Černými lesy, s. 44.

z nejbohatších velmožů v Čechách. Obrovské jmění po něm zdědil r. 1608 jeho nejstarší syn, zcestovalý, vzdělaný a ambiciózní Jaroslav II., jenž však po třech letech umírá pravděpodobně na tuberkulózu.

Jaroslav II. Smiřický (1588 – 1611) nezanechal ani dědice, ani závěť či nějaké jiné pořízení.²²⁾ Jeho skon byl více než náhlý. Všechny statky po něm měl zdědit jeho mladší bratr Jindřich Jiří (* 1592), ale ten, jak známo, byl na rozumu nedostatečný a byl jak závěti Jaroslava I. z r. 1594,²³⁾ tak zemským právem z dědictví vyloučen. Fideikomis ovšem připadl beze zbytku o dva roky staršímu Albrechtu Václavovi ze Smiřic a na Náchodě (* 1590),²⁴⁾ bratranci Zikmundových synů z druhého kolena z náchodské větve, dědici Náchoda a Škvorce, který naštěstí dosáhl právě v té době plnoletosti.²⁵⁾ Dědictví svobodných statků přešlo na posledního z bratrů, nezletilého Albrechta Jana (* 1594). Albrecht Václav byl do té doby od r. 1593 v poručenství Zikmunda II. a potom Jaroslava II.²⁶⁾ Sám se teď stal poručníkem Zikmundových dětí, především nezletilého nejmladšího Albrechta Jana,²⁷⁾ kterého zpráva o smrti jeho bratra zastihla na gymnáziu ve Zhořelci.²⁸⁾

Po Jaroslavovi, který zřejmě pečlivost ve vedení účetnictví zdědil po svém otci Zikmundovi, stejně jako byl pravým pokračovatelem prastrýce Jaroslava I. v oblasti duchovní, tedy zůstaly pouze svědomitě vedené knihy účetní, zachované právě od r. 1609,²⁹⁾ a dva posmrtné inventáře majetkové

22) Vše se řídilo tedy podle závěti Jaroslava I. z r. 1594. Viz níže.

23) SÚA, fond SM, sign. S 17/44; SÚA, DZV 128 E 2, 11.

24) KK 1779, f. 1.

25) O Albrechtu Václavovi, další nadějně ratolesti smiřického rodu, viz O. Odložilík: *Poslední Smiřičtí*, s. 75-76; M. Sládek: *Posmrtné cestování Albrechta Václava Smiřického ze Smiřic*. *Acta Universitatis Purkynianae. Studia historica* II. 1995, s. 215-218; F. Šimáček: *Za poznáním města Kostelce nad Černými lesy*, 1935, s. 31-37 (Albrechtovy hospodářské aktivity).

26) SÚA, SM, sign. S 17/15. O poručnictví se r. 1608 rozhořel spor mezi Jaroslavem II. a Annou Slavatovou a Kateřinou Říčanskou, sestrami Václava ze Smiřic, otce r. 1608 nezletilého Albrechta Václava. O rozuzlení sporu není žádných zpráv.

27) KK 1778, f. 1; SÚA, DZV 135 G 4. Albrechtu Václavovi při tom svědčili a ručili Rudolf ze Štubenberka, jeho švagr, a Jan Rudolf Trčka z Lípy.

28) O. Odložilík: *Poslední Smiřičtí*, s. 76.

29) SÚA, KK 1764 (za rok 1609, s přesahy do r. 1608), 1765a (za léta 1612-13 s přesahy do let 1606-1611). Pro období Jaroslavova života jsou důležité především tyto dvě knihy. O ostatních čtyřech účetních knihách 1765b-1768 viz V. Pešák: *Panství rodu Smiřických 1609 – 1618*, *Sborník archivu ministerstva vnitra* XIII. Praha 1940. Se stejnou pečlivostí byly zajisté knihy

pozůstalosti z r. 1611,³⁰⁾ jež důkladně popisují smířické dominium ve stavu, v jakém jej Jaroslav zanechal, vyjma Náchoda a Škvorce (stejně jako k Náchodu příslušného Rýzemberka), nenáležících k vlastnictví zemřelého Jaroslava.³¹⁾ Tyto čtyři knihy vypovídají mnoho o prostředí, v němž vlastník Kostelce žil, a o způsobu, jak se mu adaptoval a sám je vytvářel. Lze sledovat, jak pokračoval v započaté cestě svých předchůdců i jak ji přeměroval na základě svých zkušeností, poznání a vzdělání. Je podle nich zřejmé, že si i Jaroslav II. vybral Kostelec za své hlavní venkovské sídlo, protože mu nejvíce připomínal to, co viděl na svých cestách po cizích zemích.³²⁾ I když za hlavního tvůrce kosteleckého zámku nelze pokládat nikoho jiného než Jaroslava I., zasloužil se Jaroslav II. o zachování prastrýcova záměru dobudovat na Kostelci reprezentativní sídlo podle moderních představ přijímaných evropskou aristokracií. Jaroslav II. jako nadšený cestovatel po centrech tehdejší evropské kultury měl pro dokončení díla všechny předpoklady. V jejich naplnění mu zabránila jen smrt. Jeho dědici už neměli vůli vázat se k venkovskému sídlu ani dostatečné mecenášské ambice, aby vize obou Jaroslavů naplnili.

vedeny i dříve, a to mnoho let dozadu, jak o tom svědčí časté odkazy v knihách zachovaných, např. KK 1765a, f. 209-211, 215-217.

30) SÚA, KK 1778 (svobodné statky a malostranský dům), 1779 (fideikomis). Inventáře ve dvou svazcích i účetní knihy (a jiné) se nacházely ve fondu Komorní knihy, ale ten byl prakticky zrušen. Nicméně jeho signatur se užívá stále. Jeho podstatnou složkou byly také opisy materiálů ke konfiskovaným statkům po r. 1621, které dvorská komora přejala do správy s celou bývalou dokumentací. Tyto dva konkrétní inventáře nejsou původní originály, které byly opatřeny podpisy a pečeti úředníků, ale kopie, jež asi užívala centrální vrchnostenská správa. Mohly sloužit také české dvorské komoře jako podklady pro konfiskace. O formální stránce vzniku a vzhledu inventáře viz F. Hrubý: *Selské a panské inventáře v době předbělohorské II.*, s. 272-273.

31) V inventářích pozůstalých statků po Jaroslavovi chybí také dvě sídla, která jsou vedena jako samostatné jednotky v regimentech počtů. Jedná se o Trosky, příslušné k skalskému panství, a Frýdštejn, patřící k dubskému panství. Oba hrady byly v té době již značně zchátralé, z Frýdštejna už byla skoro zřícenina a Trosky mohly sloužit jako správní sídlo tak pro jednoho úředníka. V obou objektech asi již nebylo co popisovat. Stejně tak ostatní menší objekty jsou označeny jako pouhé dvory a mají v inventářích místo mezi dvory ostatními.

32) Již tehdy byl díky Jaroslavovi I. Kostelec vyzdoben pravděpodobně z velké části tak, jak je znám z popisu stropů, stěn a podlah v urbáři z r. 1677. M. Lejsková-Matvášová: *Vnitřní výprava renesančního zámku v Kostelci nad Černými lesy a novodobá rekonstrukce jeho kostela*, s. 273.

Obraťme pozornost k výpovědím pramenů o postupném vytváření komplexu kosteleckého zámku.

O samotné novostavbě nám ovšem mnoho neříká stručný, skoupý a nejasný popis v urbáři z r. 1562, informující rámcově o pokroku staveb na Kostelci a poskytující velmi názorné srovnání, jak mnoho se zámek změnil v průběhu let 1562 – 1611.³³⁾

V případě Kostelce nad Černými lesy se při rekonstrukci prostorových dispozic odpovídajících stavu z r. 1611 nabízí velmi lákavá možnost: spojit informace z inventáře z r. 1611, jenž obsahuje zpravidla movité vybavení, a líčení z urbáře z r. 1677, zabývající se hlavně zařízením nemovitým (stropy, stěnami, podlahami).³⁴⁾ Ovšem to lze učinit jen velice přibližně. Zámek mezitím nejenže prošel určitými stavebními úpravami, ale především došlo ke změně funkčního určení mnohých místností.³⁵⁾ Ty se také označují jinak v inventáři a jinak v urbáři. Proto dnes lze identifikovat přesně jen několik z nich a ostatní jen přibližně. Přesto i tak výsledný obraz poskytuje obdivuhodný vhled do pokojů renesančního sídla, vynikajícími jak výzdobou stropů a stěn, tak přepychovým mobiliářem.

Popis Kostelce v urbáři z r. 1677 je důležitý i pro jiné smírcké objekty. O žádném z nich totiž nemůžeme rozhodnout, zda vnitřní stropy a stěny

33) SOA Praha, fond Velkostatek Kostelec nad Černými lesy, Registra správní panství kosteleckého z r. 1562, sign. 3137 (F 84b). O tom to stručném urbáři viz H. Janderová: Jmenný fond v urbáři velkostatku Kostelec nad Černými lesy 1565, Genealogické a heraldické listy, č. 5, 1976, s. 141-149. Janderová předpokládá, že urbář se 137 folií asi nebyl pořízen před r. 1564. Jeho datace je velmi obtížná a r. 1562 je pouze konvenční označení. Popis zámku v urbáři nám dovoluje alespoň v obrysech zjistit, jak vypadal Kostelec těsně po první fázi přestavby a jak velké strukturální změny se na zámku udály v dalších letech při porovnání s inventáři z prvních dvou desetiletí 17. století. M. Lejsková-Matyášová: Zámek v Kostelci nad Černými lesy ve světle urbáře z roku 1677, s. 333-334.

34) SOA Praha, fond Velkostatek Kostelec nad Černými lesy, Kniha urbárni jinak Gruntovní pravidlo ... panství kosteleckého ... 1677, sign. 3138 (F 85). Jedná se o 15 kg těžký a 25 cm tlustý svazek o více než 700 foliích s důkladným popisem zámku a panství „do posledního hřebíku“ a také s mnohými opisy důležitých listin ze smírckého období. Je to také jedinečný poslední popis zámku před barokní přestavbou. Jeho sepsání inicioval majitel Jan Adam Ondřej z Lichtenštejna a sepsali ho úředníci Jan K. Ouvalský, Šimon K. Svoboda a Lorenc L. Laiter.

35) Došlo k nim již těsně před r. 1621, jak nás o tom informuje inventář z toho roku, který mluví o „*nových pokojích nad lázněmi*“. SÚA, Fdk VII E 9 (F 7/98), inv. č. 122, kart. 847, Inventáře z r. 1621, f. 2.

byly vyzdobeny tak jako v Kostelci, ale dá se to předpokládat. Určitě malostranský dům a asi i Skály nikterak za Kostelcem nezaostávaly. Na jejich výzdobě pracovali jistě stejní umělci jako v Kostelci, možná i Oldřich Avostalis, Ital z Lugana ze Savozy, vedoucí císařského stavebního úřadu, jenž se osvědčil 20 let na stavbách Smiřických a Jana z Valdštejna, kteří jej r. 1560 doporučili císaři.³⁶⁾

Kostelecký inventář z r. 1611, vedený podle jednotlivých místností, naneštěstí striktně nerozlišuje přízemí a obě patra hlavní zámecké budovy a prostory předního placu. Sice začíná popisem „*nejspodnějších pokojů a sklepů*“ v „*zadním placu*“, ale potom zde nalézáme už velmi málo nadpisů, které by mohly sloužit jako orientační body. Popis prokazatelně pokračuje prvním patrem, ale pak se náhle ocitáme v patře druhém a bez zvláštního předělu se znovu vracíme do patra prvního. U některých pokojů nelze rozhodnout zcela přesně, ve jakém patře se nacházejí. Kuchyně je popsána až mezi příslušenstvím předzámčí, i když prokazatelně náleží do přízemí hlavní budovy. Totéž už nelze říci o prádelně, krejčovně a holomčí světnici. Většina popisu v druhé polovině inventáře se ale již týká „*předního placu*“ a ostatního hospodářského příslušenství, příslužejícího přímo k zámku.

Také je možno předpokládat, že inventář nepostihuje všechny kostelecké prostory, což se týká hlavně přízemí zámku a celého předzámčí. Je možné, že i některé z pokojů v patrech byly opomenuty kvůli dočasné absenci přiměřeného vybavení.

Následující pasáž se pokouší zrekonstruovat, jak asi vypadal kostelecký zámek r. 1611. Opírá se především o inventář z téhož roku a popisuje prostorové dispozice podle jeho vzoru. Týká se to názvů, pořadí a situování místností. K tomu je připojen popis stropů, stěn a podlah dle informací, jež poskytuje urbář z r. 1677. Je zde upozorněno jak na shody, tak rozdíly v obou líčeních. Čísla v závorkách odkazují k umístění prostoru na plánu v příloze.

36) M. Lejsková-Matyášová: Zámek v Kostelci nad Černými lesy ve světle urbáře z roku 1677, s. 332-333, 335-336.

Při stavebních úpravách Kostelce došlo k vzácné shodě vlastností stavby a její vnitřní výzdoby.³⁷⁾ Už v 15. století se totiž stavělo podle „*vlašského*“ vzoru, ale interiéry zůstávaly zařízeny postaru až do poloviny 16. století.³⁸⁾

V hlavní zámecké budově v Kostelci lze napočítat r. 1611 asi 35 světnic, pokojů a komor, což je slabý nadprůměr vzhledem k jiným větším rezidencím.³⁹⁾ V její vnitřní struktuře je zřejmé oddělování obytných pokojů majitele, jeho rodiny a zámecké společnosti od několika reprezentativních sálů. Odpovídá tomu i umístění mobiliáře, obrazů a vzácných kusů nábytku i výzdoba stropů a stěn, na níž se nešetřilo zlatem a stříbrem.

Stropy v prvním a druhém patře zámku byly deštěné, „*dilem truhlářským a soustružnickým dělané*“ (podle popisu z r. 1677), v prvním poschodí malované, v druhém některé bez malování. Tématika nástropních a nástěnných maleb odpovídala obecně rozšířeným námětům podle oblíbených, ale nikoli náhodně vybíraných grafických předloh. Při výzdobě, jejíž podstatná část vznikla také za Jaroslava I., se tvůrci sice opírali o jisté šablony, vzory a grafické předlohy holandské i italské, přesto lze i zde sledovat osobitý záměr stavitele a jeho hluboké citění pro sladění honosné výzdoby a funkce prostoru. Chybí zde ovšem náměty politické a satirické, které se mohly vyskytovat spíše na nádobí.⁴⁰⁾

V prvním patře průčelního křídla a v reprezentačních místnostech druhého patra měly místnosti štukové a luxusní podlahy z polévaných barevných dlaždic (ale ne z mramoru). Některé podlahy v patrech byly prkenné.⁴¹⁾

Přízemí

V popisu přízemí je r. 1611 jmenováno v inventáři pět sklepů, kuchyně, dvě spižírny, čelední světnice a prádelna. V jednom z přízemních sklepů (tj. klenutých místností) kosteleckého zámku, dobře zabezpečeném železnými dveřmi, byly úložní prostory pro právě nepoužívané vybavení jako kusy špaléru (nástěnných čalounů), klobouky, houně a různé látky, dále

37) Dispozice a vybavení Kostelce souhlasí v hlavních rysech s obecným uspořádáním rezidencí. J. Petráň: Dějiny hmotné kultury II/1, s. 228-239, 243, 246-277.

38) F. Hrubý: Selské a panské inventáře, s. 263.

39) J. Petráň: Dějiny hmotné kultury II/1, s. 239.

40) Tamtéž: s. 236-239, 250.

41) Tamtéž: s. 248-249.

také pro sirotčí peníze (dědické peníze poddaných). Urbář z r. 1677 tento sklep nazývá sirotčí pokladnou (1)*. Byly tu dále dva sklepy, jeden vedle vinopalu, druhý příslušící klíčnici, které oba můžeme označit za stříbrnici, v níž byla v almarách a truhlách uložena drtivá většina cínového i jiného nádobí, většinou z nového cínu, málo ze starého. Tato stříbrnice mohla být situována tam, kde se později r. 1677 jmenují tři klenutá skladiště (2).

V přízemí se nacházela velká zámecká kuchyně (3), výborně vybavená, sklenutá na mohutný čtyřhranný pilíř. Sbírala kouř nad velkým ohništěm dvěma zvoncovitými plášti zabírajícími celou plochu stropu (posázenými na silných dubových trámech) a odváděla ho do komínů. V kuchyni stálo r. 1611 dvacet šest různě velkých kotlů.

Dále zde byly dva vinné sklepy (4 nebo 5) s víny z kolodějských a klučovských vinic, ale i dražší víno uherské a vedle dvě spížirny (6) s uskladněnými potravinami, především se zvěřinou naloženou v soudkách. Pravděpodobně zde byla i prádelna se dvěma kotli k praní šatstva.

První patro

První poschodí bylo přepychově zařízeno a poskytovalo veškerý komfort pro pohodlné bydlení. Inventář jmenuje šest velkých a malých pokojů a světnic, čtyři komory, tři klenuté místnosti, tedy celkem třináct obytných jednotek, a jeden velký mázhauz. Nacházely se tu především místnosti pána domu, a to panský pokoj a přilehlá komora ve východní části průčelního křídla. Jak je zřejmé z popisu z r. 1677, tyto prostory ve východní nároží

* Všechna čísla v závorkách odkazují na příslušnou identifikaci prostor v příložených plánech Kostelce.

Příslušné plány jsou převzaty z J. Petráň a kol.: Dějiny hmotné kultury II/1, s. 234, 235, 237, 238 (s laskavým dovolením prof. Josefa Petráně). Jedná se o půdorysné plány ideálního návrhu přestavby zámku od architekta Josefa Jágera z roku 1759 (Archiv hl. m. Prahy, rkp. 5870, f. 22). Půdorysně se stavba kryje se starší podobou sídla Smiřických až na vstupní rizalit a východní nároží, kde nebylo za Smiřických dokončeno severovýchodní křídlo budovy. Rekonstrukci starších vnitřních prostorových dispozic provedl Petráň podle smiřických inventářů a urbáře z r. 1677 (velký černokostelecký urbář s popisem zámku na f. 1-51), zaznamenávající vcelku stav z doby Smiřických. Autorka článku provedla vlastní identifikaci prostorových dispozic, která se opírá o starší bádání a zpřesňuje je. Všechna čísla odkazují na příslušnou rekonstrukci prostor v textu článku.

Perspektivní kresba rekonstrukce vnějšího vzhledu zámku podle urbáře z r. 1677. Kresba D. Menclové, M. Lejsková-Matvášová: Zámek v Kostelci n. Č. l. ve světle urbáře z roku 1677, s. 323.

procházely i po r. 1611 rozsáhlými přestavbami. Vedle nedostavěné východní věže se zde upravovalo ještě několik pokojů, které měly být stejně nádherně vybaveny a vyzdobeny jako obydlí pána domu.

Panský pokoj, podle popisu z r. 1677 předpokoj (1), zvaný „*stříbrný pokoj*“, měl kazetový strop s malbami vojenské symboliky (zbraní, zbroje), provedený „*vodní barvou*“, s pozlacenými a postříbřenými růžicemi a podlahu ze štukové dlažby. Na stěnách, krytých čalouny, visely srnčí, kamzičí a jedny sobí parohy vedle devíti různých obrazů. Na loži se šrouby ležely cvilinkové matrace, tj. z lněné vzorkované tkaniny. Vedle stál stůl, dvě křesla a vyřezávané stoličky (židle bez opěrek pro ruce). Na stole ležel turecký koberec. Vedlejší komora (2) měla malovaný kazetový strop se symbolikou čtyř ročních dob a čtyř živlů, se stříbrnými lištami a zlacenými růžicemi, dále na stěnách malby a tři obrazy a podlahu taktéž ze štukové dlažby. Hlavním kusem nábytku byla velká postel pod nebesy s bílým vyšívaným závěsem. U stěn stály tři malované almary a při nich zelená malovaná židle pro lovecké příslušenství. Našlo se tu také sedm knih.

Ve velké světnici (3) vedle „*stříbrného pokoje*“, později jídelně, byly na kazetovém stropě se zlacenými růžicemi namalovány obrazy s motivy z antické mytologie a římských hrdinů. Doplňovala je heraldická výzdoba a jiné ornamenty. Po stěnách viselo sedm obrazů a po celém obvodu závěsy. Na štukové dlažbě stál kulatý stůl, dva stoly menší a u nich šestnáct vyřezávaných stoliček a jedno křeslo.

V jihozápadním křídle se nacházely většinou klenuté pokoje, přepychově vybavené s různými malbami kazetových stropů. V jednom pokoji (4), sloužícím jako úložní prostor, to byl triumf řeckých hrdinů a římských císařů na stropě „*lomeným vypuklým, truhlářským dílem*“. Jednalo se o velmi vzácnou, v renesanci ojedinělou dřevěnou klenbu. Pod ní stálo lože pod nebesy a vedle malý odkládací stolek. Vedle dvaceti osmi knih a sedmnácti klobouků tu byly uskladněny věci po nějakém Jakubu Hruškovvi Vlachu, možná staviteli nebo umělci, a to deset prázdných truhlic, staré dlouhé ručnice, kord, vlašská lucerna, několik kusů kůží zvířecích a telecích a cínové nádoby. Co se týče výše jmenovaných knih, byly nejen latinské a české, ale i židovské.

Ve vedlejší komoře (5) byl kazetový strop s pozlacenými růžicemi zdoben malbami sedmi planet a dvanácti nebeských znamení. Stály zde tři lože pod nebesy s ložním prádlem, většinou nepovlečeným. Našel se tu měděný alembík „*k pálení vod všelijakých se všemi potřebami k tomu náležitými*“, tedy náčiní náležející k chemické peci s dlouhou trubicí, z níž

odkapává sublimát z původní látky, ohněm zahřáté v jiné nádobě s alembíkem spojené. Je zřejmé, že ani Kostelec nad Č. l. nepostrádal vybavení vhodné pro laboratoř. Odpovídá tomu i tematika nástrojných maleb.

Nádheru maleb sedmi divů světa na kazetovém stropě hostinské světnice (6) doplňovalo pět kusů nástěnných koberců, osm obrazů a mosazný svícen o pěti cívkách. Vedlejší klenutá místnost (7) se mohla honosit stropem s výjevy z trojské války. Stály tu čtyři prostá lože pod nebesy, černá truhla, jeden stolek a také pět černých truhlic hrobových. Podél všech těchto pokojů jihozápadního křídla vedla dlouhá klenutá chodba – mázhaus (8). Navazovala na lodžii v průčelním křídle a vedla do křídla severozápadního se sníženým podlažím po dvanácti schodech šnekového schodiště (9), prostupujícího všemi patry. Podlaha chodby byla vydlážděna dlaždičkami a nad všemi dveřmi bylo rozvěšeno paroží: čtyři páry losů, tři páry kozorožců a třicet devět srnčích. Paroží bylo vsazeno do zvířecích hlav vyřezaných ze dřeva a pozlacených. Popis z r. 1677 také mluví o pravděpodobně pozdější malované iluzi šesti sloupů nahoře sklenutých napodobujících kamenné tesané pavlače. Na chodbě stály dva stoly, čtyři velké almary a velká černá truhla.

Ve světničce (10), označené jako kancelář, v západním nároží se našlo zelené lůžko, stoleček a stolička, dále dvě nakovadleny, tedy kovářské nářadí, na němž se kuje železo, a „*šraubštuk*“. Jde o zařízení, které do obrazu prvního patra příliš nezapadá, ovšem mohlo jít o nářadí, které používal k vlastní rukodělné práci domácí pán. To je ale velmi nejisté. Někde poblíž kanceláře byla „*divčí*“ komora s pěti loži (11).

Ve větším pokoji nad studnicí v hlavní kuchyni (12) byl kazetový strop s pozlacenými růžicemi vyzdoben alegoriemi sedmera svobodných umění a především vzácnou genealogií rodu Smiřických. Na stěnách visely čtyři obrazy a stály tu dva stoly. Ve vedlejší komoře (13) se nacházel také kazetový strop, zdobený malováním, dále pak dvoje lože a množství peřin a polštářů. V světnici nad kuchyní (14) s podobným stropem stál kamenný stůl a další dva stoly. Za touto světnicí v komoře (15) při schodišti, která byla později změněna na zasedací místnost soudní, byl kazetový strop s malováním a pozlacenými růžemi. Stály tu čtyři lože pod nebesy s množstvím povlečených i nepovlečených peřin, polštářů, podušek a prostěradel.

Tím končí v inventáři z r. 1611 popis prvního patra, nikoliv ovšem tak systematický, jak jsem se ho zde pokusila sestavit. Znovu připomínám, že přisouzení vnitřní výzdoby stropů a stěn některým místnostem podle urbáře z r. 1677 je velice přibližné a nelze jej provést s uspokojující jistotou.

V popisu z r. 1677 jsou však zaznamenány ještě další prostory, o nichž není v inventáři z r. 1611 ani zmínky. Pravděpodobně byly ve fázi stavby a dokončeny mezi léty 1611 – 1620, pokud souhlasíme s názorem, že „*kniha gruntovní*“ z r. 1677 zachycuje ještě stav z doby Smiřických. Jedná se především o prostory severovýchodního křídla a východního nároží. Zde vedla podél pokojů vnitřní lodžie, „*pavlač*“ (16), jejíž stěny zdobily krajinářské výjevy s mysliveckou tematikou honitby a štvání zvěře. Připomínají nám minulost Kostelce jako primárně loveckého sídla. Tuto funkci zřejmě neztratil ani v následujících letech. Vedle velké síně (17) byly situovány dvě menší komůrky (18 a 19), jedna se kazetovým stropem, malovaným „*historiemi poetickými*“. Z jedné z komůrek se vcházelo do pokoje zvaného „*bílý koniček*“ (20) s kazetovým stropem s malbami krajin. Někde poblíž se nacházela klenutá místnost „*slove ráj*“ s malbami oblaků a ptáků.

V západní části průčelního křídla se z velké světnice i z lodžie vešlo do pokoje (21) s bílým kazetovým stropem se stříbrným a zlaceným dekorem a malovanými „*poetickými figurami*“ a s podlahou ze štukové dlažby. Přílehlá světnice (22) měla strop zelené barvy, „*v okrouhlost klenutý*“, a na něm vymalováno ptactvo „*v spůsob ráje*“ a na stěnách krajiny. Podlaha byla taktéž kryta štukovou dlažbou.

V protějším západním nároží se nacházela ještě jedna komora (23) vyzdobená „*rozličnými poetickými figurami*“ podobně jako mnohé ostatní.

Druhé patro

Ve druhém patře neboli „*na hořejší pavlači*“ začíná popis v pokoji (1) se vstupem z lodžie, vyzdobeném nástěnnými čalouny a závěsy s jedním stolem a stoličkou. Vlevo od něj se vcházelo do komory (2), v níž stála čtyři lože pod nebesy kompletně každé vybavené jednou peřinou svrchní, dvěma peřinami spodními, několika polštáři a poduškami a prostěradlem. To odpovídá obvyklému stavu zařízení jednoho lože v tehdejší době ve vyšších společenských vrstvách. Vedle toho se zde skladovalo množství drahých povlaků k těmto ložím, různobarevných vyšívaných hedvábných cích s červenými, zelenými a černými tkanicemi, hedvábných květovaných i prostých tenkých prostěradel, cvilinkových, třelichových⁴²⁾ a pačesných⁴³⁾ ubrusů, cvilinkových ručníků a servítů, tj. vesměs vše z luxusních látek.

42) Třínitná tkanina s obrazci po obou stranách, tažené čínovaté plátno.

43) Tkanina z výčesků lněných či konopných.

Vpravo od prvního pokoje vedly dveře do velké světnice (3) s vzácným malovaným plátěným stropem lemovaným lištami, s námětem podobenství o marnotratném synu a dalšími postavami a heraldickými motivy.⁴⁴⁾ Na stěnách byly krajinomalby, čalouny a závěsy, uprostřed stál jeden stůl. Vedle velké světnice ve třetí (4) byl prostě malovaný strop, čalouny, závěsy a jeden stůl. Komora (5) za touto světnicí měla také prostě malované stropy a na stěnách krajinomalby. Stálo zde šest lůžek pod nebesy opatřených ložním prádlem.

V jižním nároží se nalézala „malířská světnice“ (6), kde bylo najednou vystaveno čtrnáct větších a menších obrazů. Jednalo se jistě o základ budoucí obrazárny, v té době znaku vysoké vyspělosti uměleckého vkusu zámeckého pána i přijímání módních vlivů z prostředí císařského dvora a ciziny. Estetické hodnoty a reprezentační funkce zde již zcela převážily nad hodnotami čistě materiálními. V komoře vedle (7) bylo umístěno šest bílých loží pod nebesy a jedno „*lůžko barevné*“. V další komoře (8) stálo taktéž šest loží pod nebesy s peřinami a polštáři. Obě komory mohly sloužit jako ložnice pro společnice paní domu nebo spíše pro družinu významnějšího hosta.

V těsném sousedství se totiž nalézala jak „*panenská*“ světnice (11), prozatím bez malování, se třemi stoly a jedním obrazem, tak i „*knížecí*“ pokoj (9). Bylo zvykem pojmenovat tímto a jiným podobným způsobem zvlášť luxusně zařízené reprezentativní pokoje.⁴⁵⁾ Tento měl malovaný kazetový strop s námětem Jupitera a jinými poetickými figurami. Po stěnách visely drahé látky a tři obrazy. Uprostřed stál stůl a jediná židle. Komora přiléhající ke knížecímu pokoji (asi 10) měla kazetový strop malovaný poetickými figurami, na stěně visel obraz a stály tu tři lože pod nebesy, dvě s ložním prádlem.

Celé severovýchodní křídlo zaujímaly dvě velké místnosti, zvané podle popisu z r. 1677 velký palác a prkenice. Jejich identifikace s příslušnými prostorami v inventáři z r. 1611 je překvapivě obtížnější než u mnohých jiných. Zůstává otázkou, zda pojmenováním „*na paláce*“ myslí pisatel r. 1611 stejný prostor, jaký později autor urbáře z r. 1677 označuje za „*velký palác*“.

44) Podobnou malbu na plátně měl Lobkovicko-Schwarzenberský palác v Praze. J. Petráň: Dějiny hmotné kultury II/1, s. 250.

45) Např. v Českém Krumlově měli dva císařské pokoje, dva markrabské a jeden královský. Tamtéž: s. 229, 232.

Pokud by tomu tak bylo, pak by větší místností byl právě „palác“ nebo r. 1677 již „velký palác“ (12), zabírající skoro celé křídlo. Byla to nevytápěná rozlehlá místnost o rozměrech 22 x 11 m, s kazetovým stropem, římsou s malovanými kartušemi, karyatidami a ovocnými festony (vinné hrozny, různé květy a listy) a s nástěnnými malbami příběhů o Jupiterovi, Kupidovi a Venuši. Po stěnách visely látkové závěsy a dvacet tři jeleních fasovaných paroží. Uprostřed stropu visel mosazný dvanáctiramenný lustr. Při stěnách stály tři dlouhé lavice.

Do „velké světnice za palácem“ (13), pravděpodobně velké světnice hodovní, se vstupovalo od hlavního schodiště renesančním portálem italského díla. Později se v popisu z r. 1677 označovala jako předpokoj, zvaný „prkenice“. Pojmenována byla podle podlahy, jež byla „dlážděna prknamí, rozdělena na mnoho polí a semotam křížem přefasována“. Jednal se tedy o jistý prototyp parket. O tom ale není r. 1611 ani zmínka. Zato nás inventář informuje o bohatém mobiliáři světnice. Stály tu čtyři dlouhé tabule a jeden stůl, okolo nich dvacet čtyři zelených stoliček a čtyři kožená křesla. Nejvzácnějším kusem musel být zlatý šenktyš (příborník, šenkovní stůl), kde bývaly vystaveny vzácné kusy nádobí. Na stěnách viselo třináct královských portrétů a dva portréty „starého pana“ Jaroslava I. ze Smřic a jeho manželky Kateřiny. Mezi nimi viselo celkem sedmdesát šest srnčích růžků a jedno sobí paroží.

Ve druhém patře se také nacházely tři místnosti, které nelze dost dobře identifikovat. Jeden se označoval jako „*fraucimor*“, tedy pokoj manželky pána rezidence. stály v něm tři stoly, z toho jeden kamenný, tři kusy sedacího nábytku a ve zdi zabudovaný šenktyš. Na podlaze nebo na stole ležel prostý koberec. Na stěnách pokrytých po obvodu závěsy visely tři obrazy. Pravděpodobně v šenktyšu bylo uloženo jedenáct stříbrných lžic.

V „*dětském pokoji*“ poblíž stály dva stoly a v komoře za ním dvě lože pod nebesy a jedno malé dětské s mřížkou s šesti malými poduškami.

Ve druhém patře není oproti popisu z r. 1677 ani nářka na několik dalších prostor. Jde o jihovýchodní ložnici (14), která už musela existovat, s malovanými krajinářskými motivy na stěnách a čtyřmi malovanými skleněnými okny mezi několika dalšími. V severozápadním křídle byly později upraveny dvě světnice, obě s kazetovými stropy, první s malovaným námětem s Bakchem (15), druhý s filozofickými alegoriemi (16). Podél vnější strany severovýchodního křídla byla vystavěna vyhlídková galerie (17) nazývaná „*altán*“ nebo „*velká pavlač*“, přiléhající téměř po celé délce k paláci a předpokoji, s nástrojnými malbami filozofických, loveckých a válečných motivů.

Zámecký kostel

Tato velká pavlač procházela kolmo nad mostem vedoucím do zámeckého kostela, o němž tento inventář z r. 1611 mlčí. Kostel ale již musel existovat, jak o tom svědčí četné památky na Jaroslava I. ze Smiřic, v něm zachované. V zámecká kapli⁴⁶⁾ se podle urbáře z r. 1677 z dob Smiřických nalézal především vyřezávaný oltář, dělaný na způsob bílého alabastru, místy pozlacený, s námětem snímání Krista z kříže a ukládání do hrobu. Stály zde dva další menší rozvírací oltáře. Na prvním s námětem narození Krista byly po stranách portréty Jaroslava I. Smiřického a Kateřiny z Házmburka. Druhý oltář zobrazoval Poslední večeři a na jednom křídle umývání nohou učedníkům. Má se za to, že jako učedníci zde byli zpodobněni někteří dědicové Jaroslava I. Erby Jaroslava I. ze Smiřic a Kateřiny Smiřické z Házmburka byly namalovány nad kruchtou na stropě. Další erby Smiřických zdobily prostor nad klenutou síní nad zákristíí, další se našly na kazatelnicí, pak na železné zelené mříži a na kovové křtitelnici.

„Přední plac“

Obraťme svou pozornost alespoň k několika důležitým prostorám „*předního placu*“.

Jde především o rystkomoru. Podle popisu z r. 1677 se v předzámčí nacházely rystkomory dvě v prvním poschodí věže nad bránou vedle místnosti důchodního písaře.

R. 1611 se tu vedle padesáti dvou ručnic, sedmi arkabuzarek, zbroje na 16 jezdců, „*velké ručnice s vozejkem, z který se na divoký husy střelivá*“, bodných zbraní, kuší, postrojů na koně a mnohého ostatního našlo i několik věcí, které zřejmě patřily k obvyklému vybavení šlechtice na válečné výpravě. Jedná se o tři vojenské stany, jedno vojenské lůžko, luxusní aksamitové rystunky na 3 koně a potřebné nádobí: čtyři cínové flaše ve vojenském stolečku, dvě flaše měděné vojenské, tři cínové talíře a tři číše, jedna cínová mísa a jedna měděná konvice.

46) Vedle hlavní budovy zámku, přístupná po krytém mostě (4) z prvního poschodí severovýchodního křídla rezidence. O kapli se říká, že „*založení dokonale věděti se nemůže*“. SOA Praha, fond Velkostatek Kostelec nad Černými lesy, Kniha urbární jinak Gruntovní pravidlo ... panství kosteleckého ... 1677, sign. 3138 (F 85), f. 44; na f. 46 se říká, že je asi „*založení svatého Kříže*“.

V předzámčí se nalézala krejčovna s vybavením, jaké je obvyklé u spací komory. Jedna obytná komora s pěti lůžky byla také vedle holomčí světnice. Jako příslušenství patřící přímo k zámku zde byly maštale pro koně, vedle štolmistrovská komora, špýchar, pekárna s obytnou komorou, kovárna, vinopal, zahrada, v níž se pěstovala zelenina a koření do kuchyně, bednárna, pivovar a cihelna s cihlářskou chalupou. Právě v této cihelně se našlo několik různých forem pro dlažbu. Pravděpodobně zde ve vlastní cihelně se vyráběly ony luxusní podlahy pro vyšší patra zámku.

K zámku patřil také „*špitál*“, tři mlýny, olejna, pila a nářadí k rybníkům.

Co se týče chybějících prostorů v předzámčí, o nichž mluví až urbář z r. 1677, jmenujme alespoň lépe zařízenou světnici vedle komor ve 2. patře věže s vyřezávaným stropem a dveřmi intarzovanými barevným dřevem, na nich byly vyřezány erby Smiřických.

V Kostelci a vlastně i v ostatních smiřických sídlech r. 1611 nenalezneme zmínky o prostorách, jako jsou erbovní světnice (tak pojmenovaná), šatny (garderoba, asi až pozdější), laboratoř, kunstkomora (jen jako „*malířská světnice*“ na Kostelci), knihovna (jako specializovaný prostor), lázně (na Kostelci až r. 1621), předpokoje u panského pokoje a zámecká kaple (na Kostelci až 1618). Zámecký kostel u černokosteleckého zámku přitom existoval prokazatelně od r. 1568 (datace oltáře).

V porovnání s jinými inventáři chybí na Kostelci r. 1611 určité kusy mobiliáře jako reprezentativní kabinet, „*šrejbtys*“, specializované stoličky porodní a pro nemocné, prádelník (pozdější), stolní hodiny s bicím zařízením, větší zrcadla (záležitost až doby barokní), hudební nástroje, kuriozity a exotické přírodniny, a dokonce i kamna, která mohlo těžko takové sídlo postrádat.⁴⁷⁾

V rystkomoře ve srovnání s jinými soupisy se nepoznamenávají soudky prachu, bečky sanýtru, síry, dřevěného uhlí, olovo, příslušenství k děláni prachu a jiné. Není zde zmínka o bažantech, kteří se později jistě chovaly ve voliéře při severovýchodním křídle.

V okolí zámku se nerozkládala žádná okrasná zahrada, jen menší zahrada užitková. U žádného smiřického sídla nenalezneme narážku na parky s drobnými stavbami, pavilony, míčovnou či jízdárnou.⁴⁸⁾

47) J. Petráň: Dějiny hmotné kultury II/1, s. 226, 228-230, 259-273.

48) Tamtéž: s. 276-277.

Jaroslav II. vlastně neměl čas zařídit svoje sídlo beze zbytku podle nejnovějších vzorů, jako neměli čas později ani Albrecht Václav a Albrecht Jan vybudovat všechno, co by k aristokratickému sídlu ještě mohlo náležet.

Kostelec po r. 1611⁴⁹⁾

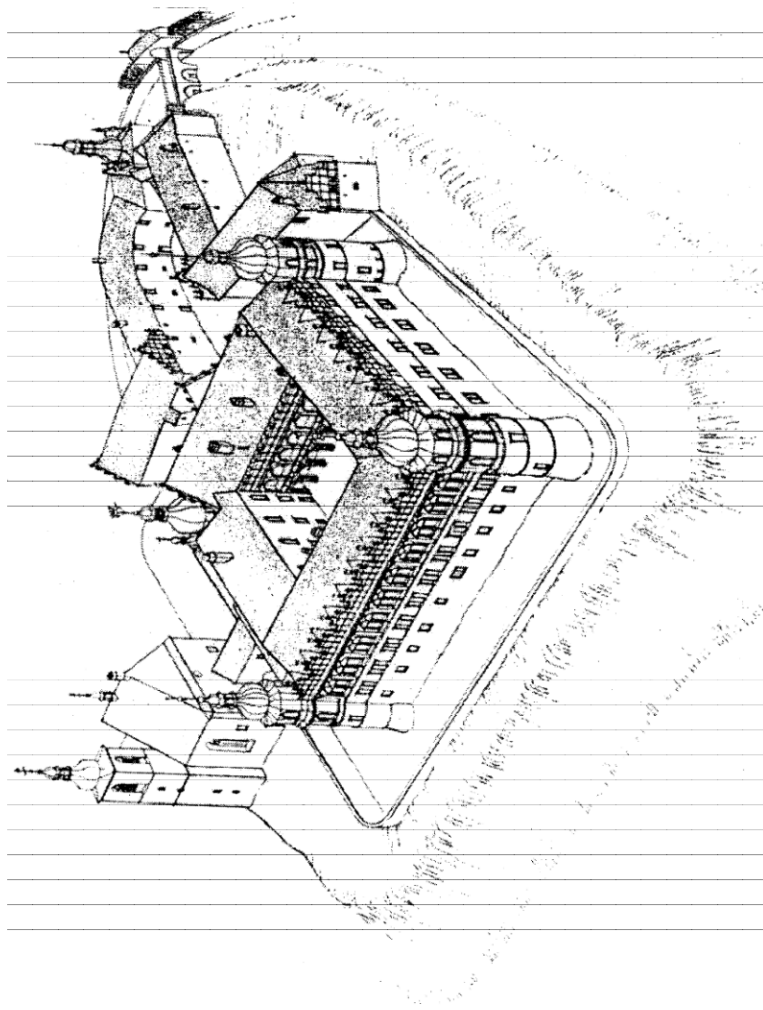
Jaroslav II. Smiřický tedy nestačil završit dílo, které započal jeho prastrýc. Je otázkou, jak by úpravy na Kostelci pokračovaly za vladaření tohoto aristokrata, jenž si tolik zakládal na honosném a kultivovaném prostředí. Jeho dědic Albrecht Václav se staral o městečko spíše z hospodářského hlediska a Albrecht Jan se na Kostelci již asi tolik nezdržoval. Svědčí o tom relativně chudší, pouze věcný inventář z r. 1618, kdy se mnoho věcí odvezlo do Prahy.

Chátrání Kostelce a ubývání movitého zařízení, zřejmě z chudého inventáře podle místností r. 1621, zaznamenávajícího už jen několik kusů cínového nádobí, způsobily jistě tragické události války, smrt Albrechta Jana a následný spor o dědictví mezi jeho sestrami. Obnovy⁵⁰⁾ se Kostelec nad Černými lesy dočkal až za Lichtenštejnů.*

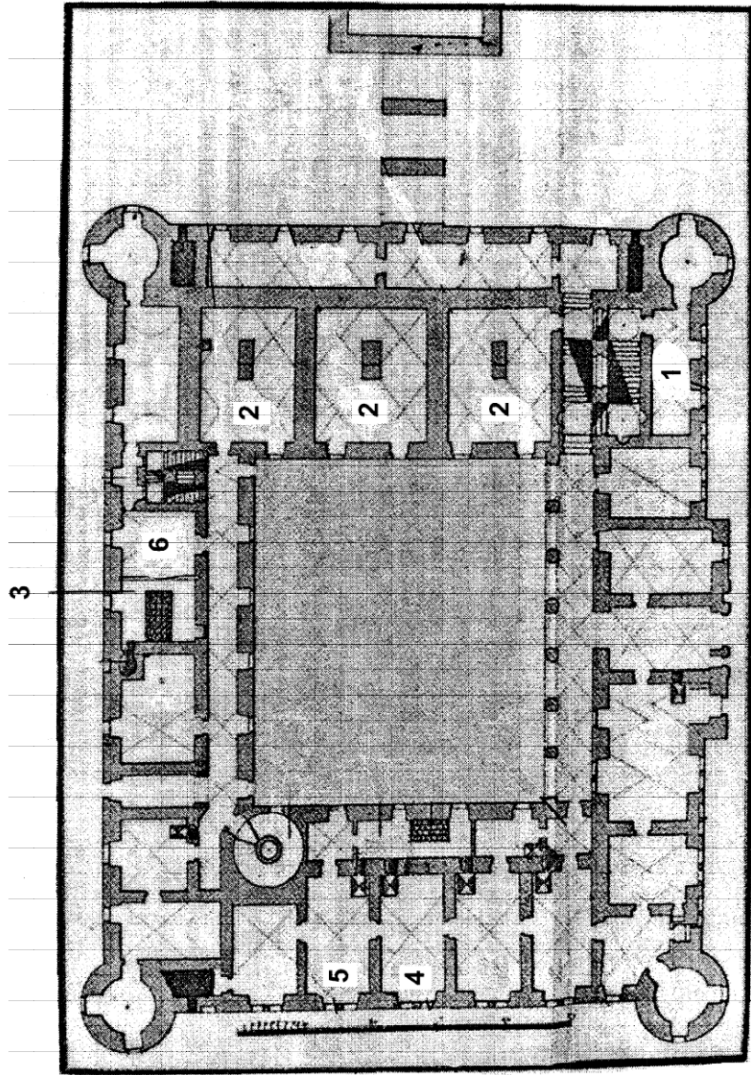
49) O stavu zámku nás zpravují dva inventáře z let 1618 a 1621. SÚA (II. oddělení), fond Fideikomisní spisy zemského soudu (Fdk), sign. VII E 9 (F 7/98), inv. č. 122, kart. 847. Jedná se o soubor inventářů tentokrát již celého smiřického dominia. První byl vyhotoven po smrti Albrechta Jana pro Markétu Salomenu Slavatovou ze Smiřic, poručnici Jindřicha Jiřího, a druhý po Bílé hoře pro Albrechta z Valdštejna, císařem ustanoveného nového poručníka téhož Jindřicha Jiřího. V obou případech se jedná o úředně neověřené pomocné opisy.

50) M. Lejsková-Matvášová: Zámek v Kostelci nad Černými lesy ve světle urbáře z roku 1677, *Umění* 4, 1956, s. 322-337.

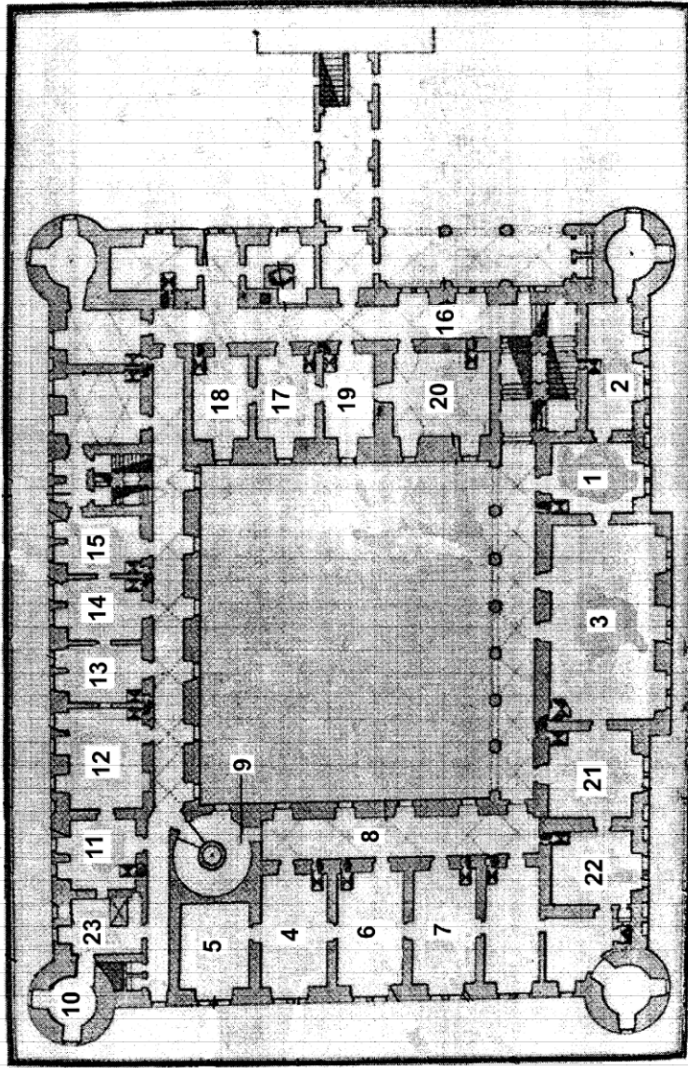
* Tato studie vznikla jako seminární práce v semináři prof. PhDr. Petra Vorla, CSc. „Kulturní dějiny 16. – 17. století“ na FF UK Praha.

Perspektivni kresba

Prizemi

I. patro

